

Στυλιανός Ελευθερίου Αλεξίου:
Ο αρχαιολόγος της γνώσης
(1921 – 2013)*

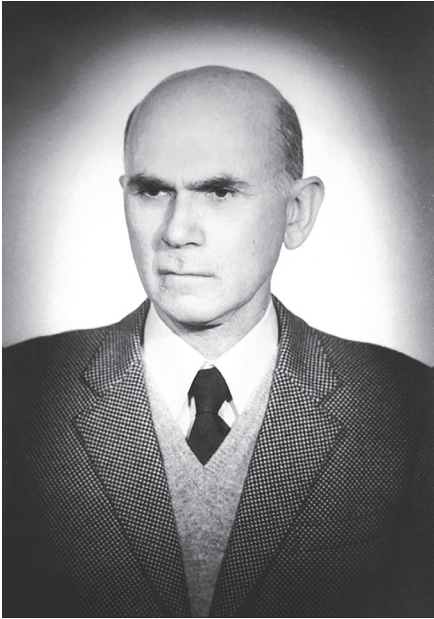
Κατερίνα Κόπακα

ΣΤΑ ΤΕΛΗ της δεκαετίας του 1970, φοιτήτρια τότε της Αρχαιολογίας στη Γαλλία, Σχτύπησα για πρώτη φορά, όχι χωρίς δυνατό χτυποκάρδι, την ξύλινη πόρτα του Διευθυντή του Μουσείου Ηρακλείου. Με υποδέχθηκε η ψηλόλιγνη ευθυτενής μορφή του κυρίου Στέλιου (Εικ. 1α, όπως περίπου ήταν τότε) – που άλλαξε λίγο με τον χρόνο (Εικ. 1β). Με την ευγένεια που περιγράφουν οι πολυπληθείς επισκέπτες, επίσημοι και μη, στο γραφείο του τού Εφόρου Αρχαιοτήτων, και μια μάλλον εύθυμη διάθεση, στο όριο της οικειότητας. Η ομοβροντία των ερωτήσεων ξεκίνησε, ωστόσο, πριν καν φέρω στα χείλη την πορτοκαλάδα που με κέρασε: από πού κατάγομαι και τίνος είμαι; ποιους καθηγητές έχω και σε τι ανασκαφές πήγα; τι πιστεύω για τον Έβανς; για τον Νίλσον; και γνωρίζω, αγαπώ τον Σεφέρη; πού μένω στο Παρίσι – μήπως στη *Fondation Hellénique*; και, συμφωνώ εγώ με το κίνημα του Μάη του '68 – συμμετέχω μήπως σε φοιτητικές παρατάξεις, πηγαίνω και σε πορείες; Κυριολεκτικά δεν προλάβαινα να απαντώ...

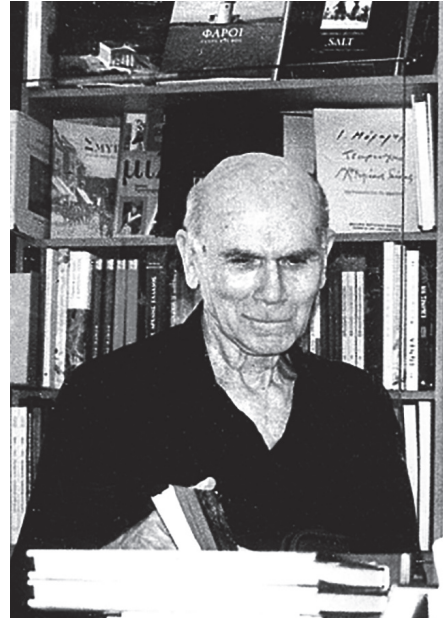
Έτσι, εκείνος με συνέλεξε με μεγάλη άνεση και ταχύτητα τα απαραίτητα «τεκμήρια» για την «τυπολογική» μου «κατάταξη». Ενώ εγώ πάσχιζα να «συγκολλήσω» τις ψηφίδες του σπουδαίου αυτού ζωντανού «τεχνουργήματος»: τον διάσημο, δηλαδή, Αλεξίου-μύθο της διεθνούς μινωικής βιβλιογραφίας με τον φιλικό συνομιλητή μου, και την ανυπόμονη, σχεδόν εφηβική περιέργειά του... Αφού δεν ήξερα ακόμη τότε,

* Το σύντομο αυτό, και ατελές, κείμενο είναι αφιερωμένο στον †Στυλιανό Αλεξίου από μια ένθερμη εσαεί θαυμάστριά – και μαθήτριά του. Παρουσιάστηκε προφορικά στην Ολομέλεια του 11ου Κρητολογικού Συνεδρίου (Ρέθυμνο, Οκτώβριος 2011), στην οποία ήταν τιμώμενος. Κατά την προετοιμασία του έτυχε, επομένως, πολύτιμων παρατηρήσεων από τον ίδιο, που μου παραχώρησε επιπλέον έντυπο και φωτογραφικό υλικό από τη βιβλιοθήκη και το αρχείο του.

Εν όψει και της επερχόμενης επετείου των 10 χρόνων από τον θάνατό του (στο Ηράκλειο στις 12 Νοεμβρίου 2013), πρωτοδημοσιεύεται με μερικές συμπληρώσεις εδώ, όπως είναι και συμβολικά σωστό. Στην *Αριάδνη*, δηλαδή, το περιοδικό της Φιλοσοφικής Σχολής, στο Τμήμα Φιλολογίας της οποίας δίδαξε σε χρόνια κρίσιμα για τη διαμόρφωση του Πανεπιστημίου Κρήτης, και όπου υπήρξε κατόπιν Ομότιμος Καθηγητής. Στην *Αριάδνη* εγγράφεται και ο χαριστήριος τόμος *Αλεξίου* που επιμελήθηκαν συνάδελφοι από το Τμήμα του (Μαρκόπουλος 1989), όσο και άρθρα του, ακόμη και το ψήφισμα της Κοσμητείας και των μελών της Σχολής για τον θάνατό του (*Αριάδνη* 19, 2013, 277–78). Αφιέρωμα στη μνήμη του αποτελεί, εξάλλου, ο συλλογικός 34ος τόμος του περιοδικού *Κρητικά Χρονικά* (ΕΚΙΜ 2014) – του οποίου υπήρξε διευθυντής σύνταξης για μια δεκαετία –, που περιλαμβάνει 19 επιστημονικές συμβολές από περισσότερες γενιές μαθητών, φίλων, και συνεργατών του.

Εικ. 1α : Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 (Αλεξίου & Λορεντζάτος 2010, εικ. 9)

Εικ. 1β : Το 2000 (Αλεξίου & Λορεντζάτος 2010, εικ. 14)

ότι το μεγάλο είναι, σχεδόν νομοτελειακά, και απλό... Είχα πάντως μόλις γνωρίσει έναν μέντορα, με σταθερή επίδραση στη μετέπειτα επιστημονική μου (τουλάχιστον) πορεία. Την οποία εξάλλου καθόρισε την ίδια κιόλας ημέρα, με την ισχυρή –έως και πεισματική– προτροπή του: να ειδικευθώ, δηλαδή, στην αρχαιολογία της μινωικής Κρήτης – αντί της νεολιθικής Εγγύς Ανατολής που με έθελεγε εξίσου ήδη τότε. Άκουσα τη συμβουλή του, όπως και πολλές άλλες έκτοτε· και δεν το μετάνιωσα στιγμή.

Ο Στυλιανός Αλεξίου γεννήθηκε το 1921 στο Ηράκλειο, γόνος της γνωστής αστικής οικογένειας με τους προικισμένους πνευματικούς ανθρώπους.¹ Παππούς του ήταν ο ευπατρίδης λόγιος Στυλιανός Μιχ. Αλεξίου, πατέρας του ο φιλόλογος και ποιητής Λευτέρης Αλεξίου, μητέρα του η μορφωμένη Σφακιανή Αμαλία Βουρδουμπάκη, και θείες του η Έλλη Αλεξίου και η Γαλάτεια Αλεξίου-Καζαντζάκη (Εικ. 2α – όρθιοι, ο πατέρας του και η Γαλάτεια, και μπροστά, η Έλλη, ο Στέλιος και η μητέρα του). Η σύζυγος και σύντροφός του στη ζωή Μάρθα Ολυμπία Αλεξίου-Αποσκήτη (Εικ. 2β) υπήρξε και ικανή συνοδοιπόρος του στην

¹ Μια «ανεπανάληπτη οικογένεια του Ηρακλείου (διόλου λιγότερο προικισμένη από τους περιώνυμους Σίτγουελ)...» που περιμένει ακόμη τον θαρραλέο βιογράφο της, όπως έγραφε ο Γιώργος Σαββίδης (βλ. Δασκαλόπουλος 2011, 9). Για την οικογένεια, αλλά και τη ζωή και το έργο του Αλεξίου, βλ. το συγκροτημένο άρθρο του Χ. Κριτζά (2013), τον οποίο ευχαριστώ για τις παρατηρήσεις του στο κείμενό μου αυτό, και, βέβαια, τη μονογραφία της Ε. Λαγουδάκη (2017) με πολλές σχετικές πληροφορίες και ανέκδοτο εικονογραφικό υλικό.

Εικ. 2α : Με την οικογένειά του το 1938
(αρχείο Έλλης Αλεξίου: Αλεξίου
& Λορεντζάτος 2010, εικ. 1)

Εικ. 2β : Με τη γυναίκα του Μάρθα
Αποσκήτη (αρχείο Αλεξίου
– βλ. Τσικνάκης 2021)

επιστήμη.² Ιδιαίτερα αγαπητή φιλόλογος και για πολλά χρόνια επιθεωρήτρια και διευθύντρια στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση στο Ηράκλειο, η οικεία σε όλους μας «κυρία Ολυμπία» ήταν, επίσης, μια ξεχωριστή διανοούμενη – και από το 2002 επίτιμη διδάκτορας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Χαρισματικός και ο ίδιος, τέλειωσε με ταχύτητα το Δημοτικό κερδίζοντας μαθήματα, τάξεις, χρόνια... Θυμίζει την ακόλουθη στροφή από το ποίημα «Ο πατέρας Μότσαρτ για τον γιο του»:³

*Κοίτα, Ανθρωπότη, ένα παιδάκι-θαύμα,
που έξι σωστά δεν έχει κλείσει χρόνια!
Κοίτα μιαν ύπαρξη εύθραυστη και αιώνια,
Που γίγαντας και βρέφος είναι αντάμα!*

Οι στίχοι είναι του πατέρα του, Λευτέρη Αλεξίου. Διόλου τυχαία, νομίζω, αφού μεγάλωνε και εκείνος έναν ανάλογο γιο-θαύμα. «Στο Γυμνάσιο, ο Στέλιος ήταν διάνοια», μου έλεγε ο δικός μου πατέρας και συμμαθητής του. «Ήταν, όμως, και καλόψυχο και καταδεκτικό παιδί – δεν

² Ερευνητικά συνεργάστηκαν για τις εκδόσεις της *Ερωφίλης*, του *Ζήνωνος*, της *Ελευθερωμένης Ιερουσαλήμ* και του *Κρητικού Πολέμου* (π.χ. Τσικνάκης 2021). Στους δυο τους έχουν αφιερωθεί, όσο ξέρω: το διεθνές Συνέδριο *Μνήμη Στυλιανού Αλεξίου και Μάρθας Αποσκήτη* του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (Κομοτηνή 4-6/11/2016, <https://www.paratiritis-news.gr/koinonia/synedrio-afieromeno-sti-mnimiton-stylianou-alexiou-kai-marthas-aposkiti-aro-to-tefi/>) και η Ημερίδα στη μνήμη τους από το Κέντρο Κρητικής Λογοτεχνίας (Ηράκλειο, 14/11/2016, <https://www.ertnews.gr/perifereiakoi-stathmoi/iraklio/timoun-ti-mnimi-alexiou-ke-aposkiti/>).

³ Βλ. Δασκαλόπουλος 2011, 49. Σε δυνατές και πολύ ευαίσθητες μνήμες από την παιδική του ηλικία αναφέρεται ο ίδιος στο Αλεξίου 2010α.

έκρυβε ποτέ την κόλλα του στις εξετάσεις...». Αγκάθι στις σχολικές του επιδόσεις υπήρξαν ανέκαθεν, κατά τον ίδιο, τα Μαθηματικά. Ξεκάθαρως ήταν όμως επίσης, από ενωρίς, οι έντονες κλίσεις του στα φιλολογικά μαθήματα και την Αρχαιολογία. Η μετέπειτα ερευνητική του παραγωγή επρόκειτο να μοιραστεί, ισότιμα, ανάμεσα στα δύο αυτά επιστημονικά του πεπρωμένα (π.χ. **Εικ. 5α,β**).

Αρχαιολογία σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών στα τέλη της δεκαετίας του 1940 (πήρε πτυχίο το 1947). Υπηρέτησε, κατόπιν, στον στρατό στη Μακεδονία κατά τον Εμφύλιο (1948–49). Αργότερα, συνέχισε τις σπουδές του στην École Normale Supérieure στο Παρίσι (1951–52), και στη Χαϊδελβέργη ως υπότροφος του Ιδρύματος Humboldt (1961–62).⁴ Το διδακτορικό του, το οποίο του ανέθεσε ο Σπυρίδων Μαρινάτος, είχε θέμα «Η μινωική θεά μεθ' ὑψωμένων χειρῶν» (**Εικ. 3**).⁵ Μέσα από την έρευνά του αυτή, συμπέρανε την ύπαρξη μιας ενιαίας κεντρικής μινωικής θεότητας, με ποικίλες ίσως λατρευτικές εκφάνσεις. Τη συγκεκριμένη του πρόταση δεν δίστασε να υπερασπιστεί αλληλογραφώντας με τον μεγάλο Σουηδό θρησκευολόγο Martin Nilsson, εκείνον οπαδό, αντίθετα, των πολλών και διακρινόμενων θεαινών στην πρώιμη κρητική θρησκεία.⁶ Πρόκειται για ένα σημαντικό και ήδη ώριμο πόνημα, με δυνατή άποψη, που καταξίωσε γρήγορα τον νέο τότε αρχαιολόγο Αλεξίου, και αποτελεί ακόμη σήμερα αναφορά στη βιβλιογραφία.

Αναλόγως, και το σπουδαίο βιβλίο του *Μινωικός Πολιτισμός*, που πρωτοεκδόθηκε το 1964 στο Ηράκλειο, και περιλαμβάνει στη δεύτερή του έκδοση έναν *Οδηγό των Μινωικών Ανακτόρων*.⁷ Αυτό παραμένει η μοναδική σύνθεση που έχει δημοσιευθεί στα ελληνικά για τη συγκεκριμένη εξαιρετικά σημαντική κρητική –και παγκόσμια– πολιτισμική ενότητα και τα ιδιότυπα κεντρικά συγκροτήματά της,

Η ΜΙΝΩΪΚΗ ΘΕΑ ΜΕΘ' ΥΨΩΜΕΝΩΝ ΧΕΙΡΩΝ*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

*Η παρούσα διατριβή αποτελεί συστηματική μελέτη του τύπου της θεάς μεθ' ὑψωμένων χειρῶν ἐν τῇ μινωικῇ τέχνῃ. Πρόκειται, ὡς γνωστόν, περὶ τοῦ κυρίου τρόπου παραστάσεως τῆς θεότητος κατὰ τοὺς ΥΜ ΙΙΙ χρόνους. Ἐνεκα τούτου ὁ τύπος ἔχει βασικὴν σημασίαν διὰ τὴν καθόλου μελέτην τῆς μινωικῆς θρησκείας. Αἱ μέχρι σήμερον σχετικαὶ ἐργασίαι δὲν εἶχον καταλήξει εἰς ὀριστικά καὶ γενικῶς παραδεκτὰ συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν τῶν ὁμάδων μεγάλων εἰδώλων, τοὺς χρόνους ἐμφανίσεως τοῦ τύπου, τὴν σημασίαν, προέλευσιν καὶ ἐπιβίωσιν αὐτοῦ. Συγκέντρωσις τῶν σχετικῶν παραστάσεων δὲν εἶχε γίνει. Πλεῖστα ἄλλα ἐπὶ μέρους ζητήματα παρέμεινον προβληματικά.¹ Ἐνεκα τούτου ἐκρίθη ἀκόπως ἡ ἐκ νέου μελέτη τοῦ τύπου.

Ἡ ἐργασία οὐδόλως ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν γένει χειρονομίαν τῶν ὑψωμένων χειρῶν. Ἐξετάζει ἀποκλειστικῶς τὴν ὑπόθεσιν τῆς θεότητος τῆς μινωικῆς Κρήτης καὶ διὲν καθορᾷ χειρονομίαν, μὴ συνδυαζομένην πρὸς τὴν ἐπίθειαν συμβόλων. Ἐκ τῶν λίαν διαδεδομένων ἀναλόγων παραστάσεων ἄλλων πολιτισμῶν προσάγεται μόνον ὅτι μετὰ πιθανότητος δύναται νὰ θεωρηθῇ συγγενὴς πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἡμῶν καὶ βοθητικῶν πληρωτέρας κατανοήσεως αὐτοῦ. Ἄμερος σύνθεσις τῆς θεάς ἡμῶν πρὸς τὰς εἰς εὐρὴν κύκλον νεολιθικῶν καὶ προτοχαϊκῶν πολιτισμῶν ἀπαντάσας ἀείμους μορφάς μεθ' ὑψωμένων χειρῶν δὲν γίνεται δεκτὴ, μνημονομημένων πάντως τῶν ἐκ τῆς Κρήτης καὶ τοῦ Ἀγιάου δειγμάτων τοῦ τύπου τούτου, αἵτινα εἶναι πλείονα, ἢ ὅσον πιστεύεται. Ἀρχικῶς ἀπέβλεπον εἰς πλήρη δημοσίευσιν τῶν σχετικῶν ἀνασσαφικῶν ὁμάδων συμπεριλαμβανομένων τῶν ἐλλειπόντων τμημάτων εἰδώλων, ὡς καὶ τῶν ὁμοῦ εὐρεθέντων ἀντικειμένων, ἀλλὰ τοῦτο ἀπεδείχθη ἀνεφικτὸν, διὸτι διὰ τὰ πλείστα τῶν δειγμάτων τοῦ τύπου τὸ δικαίωμα δημοσιεύσεως ἀνήκει εἰς ἕξνας ἀρχαιολογικὰς Σχολάς, ἐπίσης δὲ διότι μέρος τοῦ δευτερευόντος ὀλίκοῦ εὐρίσκεται εἰς τὰς μὴ εἰσέτι ταξινομημένας ἀποθήκας τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, ἀ-

*1 Ἡ ἔργασίαι διδακτορικῆς διατριβῆς ἐπὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δὲν ἐπιδείχθη ἀπολύτως τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως. Ὁργανισμὸς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀρθερ. 502, παρ. 2.

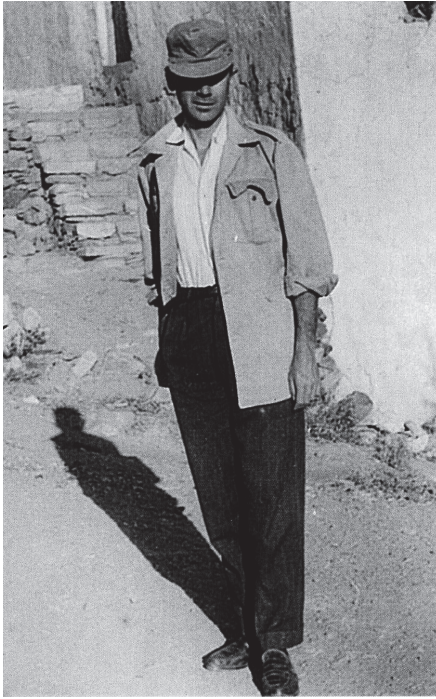
Εικ. 3 : Η αρχική σελίδα του διδακτορικού του στα *Κρητικά Χρονικά* (Αλεξίου 1958, 179)

⁴ Για την επιστημονική του ζωή, βλ. Παναγιωτάκης 1989, όπου και μια έως τότε εργογραφία του (στο ίδιο, θ'–ιδ'). Αναλυτικά για τις δημοσιεύσεις του, βλ. Λαγουδάκη 2017.

⁵ Αλεξίου 1958.

⁶ Βλ. Μπουρναζάκης 2011, 81–83.

⁷ Αλεξίου 1964.

Εικ. 4 : Κατά την ανασκαφή στον Λέντα – τέλη δεκαετίας 1950 (ανέκδοτη φωτ., ευγενική παραχώρηση του ίδιου)

και έχει μάλιστα μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες.

Ως Διευθυντής του Μουσείου Ηρακλείου (1962–1977) και Γενικός Έφορος Αρχαιοτήτων,⁸ ο Αλεξίου υπήρξε επάξιος συνεχιστής των μεγάλων προκατόχων του πρωτεργατών Ιωσήφ Χατζιδάκη, Στέφανου Ξανθουδίδη, Σπυρίδωνα Μαρινάτου, και Νικολάου Πλάτωνα – τον οποίο διαδέχτηκε άμεσα. Μεταξύ άλλων, με τον Πλάτωνα αναδιοργάνωσαν μετά τον Πόλεμο την Έκθεση του Μουσείου Ηρακλείου, την οποία ο ίδιος επέκτεινε με τις πέντε αίθουσες της νέας πτέρυγας. Ίδρυσε, εξάλλου, τα Μουσεία Χανίων και Αγίου Νικολάου, και φρόντισε με ζήλο για την κήρυξη των αρχαιολογικών ζωνών προστασίας στον εμβληματικό χώρο της Κνωσού.⁹

Στις επιτόπιες αρχαιολογικές δράσεις του εγγράφονται οι τέσσερις συστηματικές ανασκαφές στο υστερομινωικό νεκροταφείο του Κατσαμπά, τη λιμενική εγκατάσταση της Αμισού, τους δύο

πρωτομινωικούς θολωτούς τάφους Λεβήνος ή Λέντα (Εικ. 4), και την πόλη και το Πρυτανείο της Αγίας Πελαγίας. Επίσης, πιο περιορισμένες ανασκαφικές έρευνες, κυρίως στη νεολιθική εγκατάσταση του Κατσαμπά, όσο και στο Κυπαρίσσι, στην Άπτερα και το ιερό κορυφής στον Φιλιόρημο. Τέλος, πολλές επισκέψεις σε κρητικά μνημεία, ακόμη και σε μικρά νησιά, για παράδειγμα στο Κουφονήσι και τη Ντία. Τα περισσότερα ευρήματά του τα έχει δημοσιεύσει, όπως θα όφειλε κάθε υπεύθυνος αρχαιολόγος. Τα δε λίγα αδημοσίευτα παραχώρησε γενναιόδωρα σε νέους ερευνητές, δηλώνοντας έτσι και έμπρακτα τη συμπάθειά του σε αυτούς – και την ειλικρινή ανησυχία του για το μέλλον τους.

Το δημοσιευμένο αρχαιολογικό του έργο είναι μεγάλο, ποιοτικό και γόνιμο (Εικ. 5α). Προσθέτει σταθερά καινούργια γνώση, απαντά ρηξικέλευθα έως και αιρετικά σε καίρια ερευνητικά ζητήματα. Όπως στον μύθο της μινωικής ειρήνης (της *rax minoica* του Arthur Evans), με αντεπιχειρήματα και μια στέρεη συλλογι-

⁸ Στην Αρχαιολογική Υπηρεσία πρωτοδιορίστηκε το 1947 ως Επιμελητής Αρχαιοτήτων Ρόδου, και υπηρέτησε κατόπιν, από το 1950, στο Ηράκλειο. Το 1960–61 υπήρξε Έφορος Αρχαιοτήτων Δυτικής Κρήτης, με έδρα τα Χανιά (π.χ. Παναγιωτάκης 1989, ε').

⁹ Π.χ. Παναγιωτάκης 1989, ε'.

Εικ. 5α : Ενδεικτικά αρχαιολογικά έργα του

στική που έχουν σήμερα καθιερωθεί και διευρυνθεί.¹⁰ Όσο και σε εκείνον της ελεύθερης αγοράς στο προ-νομισματικό οικονομικό σύστημα της 2ης χιλιετίας π.Χ.,¹¹ με το σημαντικό άρθρο του για το κρητομυκηναϊκό εμπόριο και τις κεντρικά οργανωμένες και ελεγχόμενες από τα ανάκτορα ανταλλαγές στο πλαίσιο του. Η άποψη του αυτή έπεισε ακόμη και τον John Chadwick, τον πρωτεργάτη της φιλολογικής ανάδειξης της Γραμμικής Β, που είχε υποστηρίξει αντίθετα και ανεξάρτητες, ιδιωτικές εμπορικές δραστηριότητες στον μυκηναϊκό κόσμο.¹² Η πρώτη αυτή μελέτη του Αλεξίου, που εμπίπτει σε μια συνεχιζόμενη σχετική συζήτηση, είναι αντάξια κλασικών θεωρητικών διατυπώσεων της εποχής της, όπως αυτών του Karl Polanyi για τη διακίνηση των αγαθών στις πρώιμες, τις αρχαϊκές οικονομίες.¹³

Στο επίπεδο της μεθόδου, ο ίδιος ξεκινά τις υποθέσεις εργασίας του ορθολογικά, από τα βασικά υλικά τεκμήρια· πιάνει από την αρχή και ακολουθεί με σύστημα τα νήματα της επιστημονικής τεκμηρίωσης.¹⁴ Δεινός και όχι πάντοτε ευπειθής συνομιλητής σημαντικών προσωπικοτήτων, επιζητεί συγχρόνως με θέρμη και τη γνωριμία, την ισότιμη συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων με νέους ερευνητές. Διαβάζει και ενημερώνεται συνεχώς επιστημονικά και συμμετέχει σταθερά και δυναμικά στο παγκόσμιο γίγνεσθαι της Μινωικής Αρχαιολογίας – και όχι μόνον. Είναι, κυρίως, ο τελευταίος αυθεντικός «πρεσβευτής» των μνημείων και της διαχρονικής πολιτισμικής μας παράδοσης. Προσδίδει μεγάλο κύρος στην τοπική αρχαιολογική παράδοση, στην «ιθαγενή» κρητική έρευνα – και, βέβαια, σε όλους τους προϊστοριολόγους που την υπηρετούν.¹⁵

¹⁰ Αλεξίου 1979· 1981· 2002, 119–43· βλ., επίσης, π.χ., Laffineur 1999, Cadogan 2014.

¹¹ Αλεξίου 1953–54· 2002, 15–30. Βλ. και Alexiou 1987.

¹² Η σχετική αλληλογραφία στο Μπουραζάκης 2011, 81–82.

¹³ Βλ., π.χ., Polanyi 1957.

¹⁴ «Κατὰ τὴν ἐν γένει ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος προσεπάθησα νὰ παραμείνω πάντοτε πλησίον τῶν πραγμάτων πιστεύων ὅτι πρὸ πάσης προσπάθειάς διεισδύσεως εἰς τὸ πνεῦμα τῆς προελληνικῆς θρησκείας δέον νὰ προηγηθῆ κατὰ τὸ δυνατόν ἀκριβῆς γνώσις τοῦ ὑπάρχοντος ὑλικοῦ. Τὸ ἀντίθετον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀγάγη εἰς τὴν ἀλλοίωσιν τῶν πραγματικῶν δεδομένων δι' ἀναποδείκτων ὑποκειμενικῶν ἀπόψεων καὶ ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν» (Αλεξίου 1958, 181).

¹⁵ Βλ. και τον προβληματισμό στο Κόπακα 2009, ιδίως 78–79.

Εικ. 5β : Ενδεικτικά φιλολογικά έργα του

Την Αρχαιολογία δίδαξε κατ' επανάληψη στη Σχολή Ξεναγών, με διαλέξεις για τη μινωική και τη μυκηναϊκή εποχή, την αρχαία Αίγυπτο και τη Μεσοποταμία. Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης προτίμησε τη διδασκαλία της δεύτερης αγαπημένης του ειδικότητας, της Φιλολογίας. Μύησε, έτσι, πολλές γενιές φοιτητών και φοιτητριών στη Βυζαντινή, τη Μεσαιωνική, τη Νεοελληνική, την Κρητική και τη σύγχρονη λογοτεχνία, γνωστικούς τομείς στους οποίους διέπρεψε επίσης. Μέσα από δεκάδες βιβλία (Εικ. 5β), μελέτες, κριτικές εκδόσεις, επιμέλειες, λογοτεχνικές και ποιητικές μεταφράσεις, ανιχνεύει και αναλύει προσεκτικά και κατόπιν συνθέτει και αποκαθιστά σημαντικά έργα και δημιουργούς: τον *Ερωτόκριτο*, την *Ερωφίλη*, τον *Διγενή*, τον Σολωμό, τον Καζαντζάκη, τον Βουτυρά... Δημοσιεύει δε συνεχώς. Τρία τουλάχιστον βιβλία –το ένα μάλιστα κολοσσιαίο–¹⁶ υπήρξαν η πνευματική του «σοδειά» στην πορεία του προς το ενενηκοστό έτος της ηλικίας του. Δημοσιοποιεί, εξάλλου, ακούραστα τα συμπεράσματά του και στο ευρύ κοινό (Εικ. 6α,β,γ), με τον ζήλο εκείνο του διαφωτιστή που συγκροτεί τη στόφα των αληθινών διανοουμένων.

Ακαδημαϊκοί και λόγιοι σε όλον τον κόσμο έχουν ανταποκριθεί με τιμές στο κύρος της συνολικής του προσωπικότητας:¹⁷ περισσότερο, νομίζω, στο έργο του

¹⁶ Αλεξίου 2010β (560 σελίδες).

¹⁷ Έχει τιμηθεί, μεταξύ άλλων, με το Μεγάλο Βραβείο Λογοτεχνίας του Υπουργείου Πολι-

φιλόλογου από ό,τι στο άλλο του αρχαιολόγου Αλεξίου, που δεν έχει αναδειχθεί αρκετά – περιμένει ακόμη τον εμπνευσμένο «βιογράφο» του. Στις τιμές, ο ίδιος αντέτασσε ότι έπραττε, απλώς, το «φυσικό, το αυτονόητο χρέος του». Και κύριο χρέος του θεωρούσε, εκεί καταλήγω σήμερα, τη διαδικασία του να μαθαίνει αδιάκοπα και να κατανοεί, μέσα από μια πηγαία περιέργειά του, καταρχάς τα ανθρώπινα σε μακρές ιστορικές τους διάρκειες – σε πολιτισμικές τους, δηλαδή, «στρωματογραφίες». Στη συνέχεια, να γνωστοποιεί τα εκάστοτε ευρήματά του σε επαίοντες και μη, με πρωτότυπα, λιτά, οξυδερκή και αυστηρά επιχειρήματα· και με καθαρή, ζωντανή και εξαιρετικά επιμελημένη γλώσσα, και με μεγάλο εν γένει αίσθημα ευθύνης.

Στον πυρήνα, επομένως, του συνολικού γονιδιώματός του βρίσκεται, υποστηρίζω, ο αρχαιολόγος Αλεξίου. Αρχαιολογικά είναι τα βασικά εργαλεία και οι κώδικες αποκρυπτογράφησης που χρησιμοποιεί στις ποικίλες και ανοικτές πλευρές του, στην επιστήμη και στη ζωή. Τόσο ο παγκόσμιος Στυλιανός Αλεξίου: του μυθικού βασιλέα Μίνωα και της, σχεδόν μονοθεϊστικής, μεγάλης θεάς με τα υψωμένα χέρια που λατρευόταν στην επικράτειά του· και αυτός του Κορνάρου, του Σολωμού, του Σαίξπηρ, του Μπωντλέρ... και, ακόμη, του Μουσείου Ηρακλείου, της ΕΚΙΜ, της Βικελαιάς, του Πανεπιστημίου Κρήτης... Όσο, από την άλλη, και ο δικός μας «κύριος Στέλιος», ο προσηνής πνευματικός πολίτης του Ηρακλείου: στο οικογενειακό του σπίτι της οδού Αργυράκη, στη Βασιλική του Αγίου Μάρκου, στο βιβλιοπωλείο Φωτόδεντρο, στο ζαχαροπλαστείο του Μπαρμπαρήγου, και, όλο και συχνότερα προς το τέλος, στο Galaxy και στον Κυριάκο στη γειτονιά τους.

Σε όλες του ωστόσο τις «εκφάνσεις» παρέμεινε, ουσιαστικά, ένας ευφυής οικονομικός –και στο βάθος μοναχικός;– «αρχαιολόγος της γνώσης». Έτσι θα τον χαρακτήριζε, πιστεύω, ο Michel Foucault: ως έναν από τους επίμονους, εμπνευσμένους εκπροσώπους της ουμανιστικής παιδείας τους οποίους αναζητά στον πυρήνα της ιστορίας των επιστημών – έναν (κυριολεκτικό αρχαιολόγο) εκπρόσωπο της δικής του «αρχαιολογίας της γνώσης».¹⁸ Στην αρχαιολογική αυτή «χύτευση» του Αλεξίου είχαν συμβάλει, ασφαλώς, πολλά πρώιμα βιώματά του. Όπως η ακόλουθη, δυνατή για ένα νεαρό τότε λάτρη της Αρχαιολογίας, εμπειρία που μας αφηγείται:

«Είμαι από τους λίγους επιζώντες από όσους, πριν από 65 χρόνια, είχαν παραστεί στην τελετή αποκαλυπτηρίων της προτομής του Evans στην Κνωσό. Ήμουν 14 χρονών και ο πατέρας μου Λευτέρης Αλεξίου με είχε πάρει μαζί

τισμού, τον Χρυσό Σταυρό του Τάγματος Τιμής της Προεδρίας της Δημοκρατίας, τον Χρυσό Σταυρό Αγίου Ανδρέου Αρχιεπισκοπής Αυστραλίας, και με τον τίτλο του Commendatore της Ιταλικής Δημοκρατίας. Υπήρξε, επίσης: επίτιμος διδάκτορας των Πανεπιστημίων της Πάδοβας, των Αθηνών και της Κύπρου, και ομότιμος καθηγητής, όπως προαναφέρθηκε, του Πανεπιστημίου Κρήτης· καθώς και αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών και του Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici του Παλέρμο. Ήταν ακόμη: τακτικό μέλος του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου· επίτιμο μέλος της Βρετανικής Σχολής Αθηνών, και της Εταιρείας Ελλήνων Συγγραφέων· και επίτιμος δημότης των Χανίων και της Σητείας στην Κρήτη. Βλ. και Λαγουδάκη 2017, κεφ. 12.

¹⁸ Foucault 1969.

Εικ. 6α,β,γ : Ομιλία στο *Πανόραμα των Ιδεών* – Αίθουσα «Ανδρόγεω» 2003
(αρχείο Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης)

του στην τελετή. Θυμούμαι όλα όσα έγιναν, τον Σπυρίδωνα Μαρινάτο, διευθυντή τότε του Μουσείου, και τους άλλους ομιλητές· και τον ίδιο τον Evans, καθισμένο απέναντι». ¹⁹

Επίμετρο

Ένας αγαπητός Βέλγος συνάδελφος, διαπρεπής επιγραφικός των πρώιμων αιγαιακών γραφών, που χάσαμε επίσης σχετικά πρόσφατα, μου έγραφε στις αρχές της χιλιετίας μας:

«Τι κάνει ο κύριος Αλεξίου; Αν τον συναντήσεις στην Πλατεία του Αγίου Τίτου, δώσε του, σε παρακαλώ, τα πιο θερμά χαιρετίσματά μου. Είναι ένας από τους σπάνιους «μεγάλους κυρίους» (*un des rares «grands seigneurs»*) που έχω συναντήσει στη ζωή μου». ²⁰

Στον «σπάνιο» αυτόν «μεγάλο κύριο» είμαστε υπόχρεοι. Για την πανοπλία της κριτικής γνώσης που μας παρέδωσε. Για τους δρόμους του νου και της ψυχής που άνοιξε – και για την ευγένεια και τη σεμνότητα με τις οποίες συμπορεύθηκε σε αυτούς με εμάς. Σαν μια καλοχτισμένη, στέρεη γέφυρά μας προς ένα φθίνοντα, εν πολλοίς ήδη νοσταλγικό κόσμο (Εικ. 7). Στον οποίο η παιδεία είναι απόλυτη, επιβιωτική ανάγκη – όπως η αναπνοή, το ξεδιψασμα, το χόρτασμα της πείνας, και,

¹⁹ Alexiou 2004, 561.

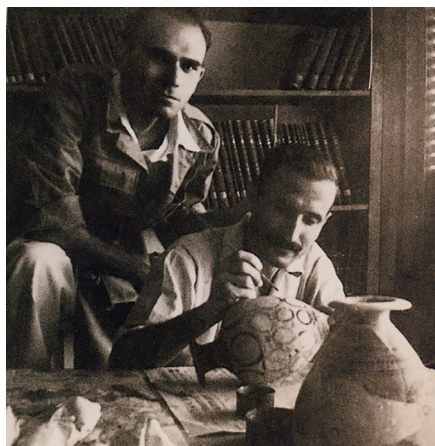
²⁰ †Jean-Pierre Olivier, ηλεκτρ. επιστολή 4 Ιουλίου 2001 (η μετάφραση δική μου).

ακόμη, όπως η ελεύθερη σκέψη, ο διάλογος, η συλλογικότητα. Όπου, όπως ο ίδιος λέει, «η ανηφόρα πρέπει να κυβερνά και την προσωπική ύπαρξη» και, επομένως, η υπέρβαση είναι κανονιστική συνθήκη, στην επιστήμη και στη ζωή.

Στις βαρβαρικές μέρες μας, με τα ασύλληπτα αδιέξοδα της «νέας» παγκόσμιας τάξης πραγμάτων, με την τυραννία της σκόπιμης παραμόρφωσης, μείξης και σύγχυσης λέξεων, νοημάτων και ιδεολογιών, εμείς στρεφόμεστε στους δικούς μας διανοούμενους. Στους σοφούς οδηγούς μας σε μινωικά ανάκτορα, και στην καθημερινότητά τους, και σε άλλες πηγές της προϊστορίας, της ιστορικής αρχαιότητας και της σύγχρονης εποχής.

Όπου αναβλύζουν δοκιμασμένα αντίδοτα για τη μνήμη, την ταυτότητα, την αυτοπεποίθηση και, εντέλει, την αξιοπρέπεια του είδους και του πλανήτη μας.

Είθε να είμαστε άξιοι/ες να πορευόμαστε στα βήματα τα δικά του και των άλλων δασκάλων μας, εμείς, οι φοιτητές και οι φοιτήτριές μας, και τα άλλα παιδιά μας.

Εικ. 7 : Με τον Θωμά Φανουράκη στο Μουσείο Ηρακλείου (αρχείο Αλεξίου – βλ. «Αλκμάν» 2011

Βιβλιογραφία

- Αλεξίου, Σ. 1953–54 [1961]. Ζητήματα του προϊστορικού βίου. Κρητομυκηναϊκὸν ἔμποριον. *Αρχαιολογικὴ Ἐφημερίς: Εἰς μνήμην Γ. Οἰκονόμου*, Μέρος Γ', 135–45 (βλ. και Αλεξίου 2002, 15–30: Κρητομυκηναϊκὸν “ἔμποριον”).
- _____, 1958. Ἡ μινωικὴ θεὰ μεθ' ὑψωμένων χειρῶν. *Κρητικά Χρονικά* 12: 179–299.
- _____, 1964. *Μινωικὸς Πολιτισμὸς*. Ηράκλειο.
- _____, 1969. *Μινωικὸς Πολιτισμὸς. Μὲ Ὁδηγὸν τῶν Ἀνακτόρων Κνωσοῦ, Φαιστοῦ, Μελίων* (2η εμπλουτισμένη ἔκδοση). Ηράκλειο.
- _____, 1979. Τείχη και ἀκροπόλεις στὴ μινωικὴ Κρήτη, (Ὁ μύθος τῆς μινωικῆς εἰρήνης). *Κρητολογία* 8 (Ἰαν.–Ἰούν. 1979): 41–56.
- _____, 1981. Προανακτορικὲς ἀκροπόλεις τῆς Κρήτης. *Πεπραγμένα 4ου Διεθνούς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου* (Ηράκλειο, 1976). Αθήνα: Α1, 9–22 (βλ. και Αλεξίου 2002, 119–43: Προανακτορικὲς ἀκροπόλεις τῆς Κρήτης. Ὁ μύθος τῆς “μινωικῆς εἰρήνης”).
- _____, 2002. *Μινωικὰ και Ἑλληνικά: Ἀρχαιολογικὲς Μελέτες*. Αθήνα: Στιγμῆ.
- _____, 2010α. *Κείμενα Φιλίας και Μνήμης*. Ηράκλειο: Δοκιμάκης.
- _____, 2010β. *Ἡ Ἑλληνικὴ Λογοτεχνία: Ἀπὸ τὸν Ὅμηρο στὸν 20ὸ αἰῶνα*. Αθήνα: Στιγμῆ.
- Αλεξίου, Σ. & Λορεντζάτος, Ζ. 2010. *Ἀλληλογραφία (1967–2003)*, φιλολ. επιμ. Κ. Μπουρναζάκης. Ηράκλειο: Βικελαία Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη.
- «Αλκμάν» 2011. Στυλιανὸς Αλεξίου: Θωμάς Φανουράκης (ζωγράφος), <<https://alkman.gr/2011/02/14/στυλιανός-αλεξίου-θωμάς-φανουράκης-ζ/>>.

- Δασκαλόπουλος, Δ. (επιμ.) 2011. *Λευτέρης Αλεξίου. Ο ποιητής. Οι Λησμονημένοι του Τόπου*, 5. Ηράκλειο: Δοκιμάκης.
- Κόπακα, Κ. 2009. Η αιγαιακή προϊστορική έρευνα στην αυγή του 21ου αιώνα: από μια «θαγενή σκοπιά»; Στο: Κ. Κόπακα (επιμ.), *Η αιγαιακή προϊστορική έρευνα στις αρχές του 21ου αιώνα (Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Ρέθυμνο 5-7 Δεκεμβρίου 2003, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, Παν/μιο Κρήτης)*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 67–81.
- Κριτζάς, Χ. Β. 2013. Στυλιανός Αλεξίου, 1921–2013. *Μέντωρ* 106: 287–94.
- Λαγουδάκη, Ε. 2017. *Στυλιανός Αλεξίου: Ο διαπρεπής αρχαιολόγος, ο μεγάλος νεοελληνιστής*. Ηράκλειο: Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
- Μαρκόπουλος, Θ. (επιμ.) 1989. *Αφιέρωμα στον Στυλιανό Αλεξίου*. Αριάδνη: Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής, 5. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Μπουρναζάκης, Κ. 2011. Από την επιστημονική άλληλογραφία του Στυλιανού Αλεξίου. Προσφορά για τα 90 χρόνια του. *Νέα Εστία* 1846 (Ιουλ.–Αύγ. 2011): 74–99.
- Παναγιωτάκης, Ν. Μ. 1989. Για τό έργο του Στυλιανού Αλεξίου – Δημοσιεύματα Στυλιανού Αλεξίου. Στο: Μαρκόπουλος 1989, ε'–η' & θ'–ιδ'.
- Τοικνάκης, Κ. Γ. 2021. Στυλιανός Αλεξίου, 1921–2013. *Νέο Πλανόδιον*, <<https://neoplanodion.gr/2021/11/15/στυλιανος-αλεξιου-1921-2013/>>.

Alexiou, S. 1987. Minoan Palaces as Centres of Trade and Manufacture. Στο: R. Hägg & N. Marinatos (επιμ.), *The Function of the Minoan Palaces (Proceedings of the Fourth International Symposium at the Swedish Institute in Athens, 10–16 June, 1984)*. Skrifter Utgivna av Svenska Institutet i Athen, 35. Στοκχόλμη: Swedish Institute in Athens (διανομή: Paul Åström), 251–53.

_____, 2004. Sir Arthur Evans: το έργο και η αντίστασή του στην κριτική. Στο: G. Cadogan, E. Hatzaki, & A. Vasilakis (επιμ.), *Knossos: Palace, City, State (Proceedings of the Conference in Herakleion Organised by the British School at Athens and the 23rd Ephoreia of Prehistoric and Classical Antiquities of Herakleion, in November 2000, for the Centenary of Sir Arthur Evans's excavation at Knossos)*. BSA Studies 12. Λονδίνο: British School at Athens, 561–63.

Cadogan, G. 2014. War in the Cretan Bronze Age: The Realism of Stylianos Alexiou. *Κρητικά Χρονικά* 34: 43–54.

Foucault, M. 1969. *L'archéologie du savoir*. Παρίσι: Gallimar.

Laffineur, R. (επιμ.) 1999. *POLEMOS : Le contexte guerrier en Égée à l'âge du Bronze. Actes de la 7e Rencontre égéenne internationale, Université de Liège, 14–17 avril 1998*. Aegaeum 19. Λιέγη: Université de Liège / Όστεν: University of Texas at Austin.

Polanyi, K. 1957. Marketless Trading in Hammurabi's Time. Στο: K. Polanyi, C. M. Arensberg, & H. W. Pearson (επιμ.), *Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory*. Glencoe, Illinois: Free Press & The Falcon's Wing Press, 12–26.

Κατερίνα Κόπακα
Ομότιμη Καθηγήτρια
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης
kopaka@uoc.gr